

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ

**Четврта меѓународна научна конференција
„Науката - поддршка на развојот во Југоисточна
Европа “**

Скопје 23-24 декември 2016

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ: Четврта меѓународна научна конференција
„ Науката - поддршка на развојот во Југоисточна Европа “

Организатор: Институт за дигитална форензика
Универзитет „Евро-Балкан“ - Скопје

Уредник: Проф. д-р Сашо Гелев

Издавач: Универзитет „ЕВРО-БАЛКАН“ Скопје
Република Македонија
www.euba.edu.mk

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

001.3:330/378(497.7)(062)

МЕЃУНАРОДНА научна конференција (4 ; 2016 ; Скопје)

Науката - поддршка на развојот во Република Македонија : зборник на трудови / Четврта меѓународна научна конференција, Скопје 23-24 декември, 2016 ; [уредник Сашо Гелев]. - Скопје : Универзитет "Евро-Балкан", 2017. - 115 стр. : илустр. ; 30 см

Текст на мак. и англ. јазик. - Фусноти кон текстот. - Библиографија кон трудовите

ISBN 978-608-4714-18-7

а) Научен развојот - Општествени науки - Македонија - Собири
COBISS.MK-ID 105395722

Сите права ги задржува издавачот и авторите

Програмски одбор

- ❖ Проф. Д-р Митко Панов, Универзитет Евро Балкан – Претседател
- ❖ Проф. Д-р Сашо Гелев – Електротехнички факултет Радовиш Универзитет Гоце Делчев Штип, Република Македонија - Копретседател
- ❖ Проф. д-р Влатко Чингоски, Електротехнички факултет Радовиш Универзитет Гоце Делчев Штип, Република Македонија
- ❖ Проф. Д-р Божо Крстајиќ, Електротехнички факултет - Подгорица, Црна Гора
- ❖ Проф. д-р Илан Садех, Израел
- ❖ Проф. Гоце Митревски, Аубурн Универзитет, Аубурн, САД
- ❖ Проф. Ахмед Ајтач, Селџук Универзитет, Конија, Турција
- ❖ Проф. Кубилај Акман, Ушак Универзитет, Ушак, Турција
- ❖ Проф. Светлана Антова, Бугарска Акаемија на Науките, СОфија, Бугарија
- ❖ Проф. д-р Здравко Скакавац, Факултет за правне и пословне студии, Универзитет УССЕ, Нови Сад;
- ❖ Проф. д-р Лада Садиковиќ, Факултет за криминалистика, криминологија и безбедност, Универзитет во Сараево;
- ❖ Проф. д-р Гордан Калајџиев, Правен факултет, Универзитет Св. Кирил и Методиј – Скопје, Република Македонија
- ❖ Проф. Д-р Никола Протрка, Полициска академија, Загреб, Република Хрватска
- ❖ Проф. Д-р Стефан Сименов, Академија за внатрешни работи на Република Бугарија
- ❖ Проф. д-р Весна Матијашевиќ Покупец, Универзитет Евро Балкан
- ❖ Доц. д-р Вангел Ноневски, Универзитет Евро Балкан
- ❖ Доц. д-р Роман Голубовски, Природно математички факултет, Универзитет Св. Кирил и Методиј Скопје, Република Македонија
- ❖ Доц д-р Костадин Дуковски, Некст Левел Колсалтинг Скопје
- ❖ Д-р Зоран Нарашанов, Винер осигурување, Скопје, Република Македонија
- ❖ Проф. д-р Марјан Николовски, Факултет за безбедност, Универзитет Св. Климент Охридски, Битола, Република Македонија

СОДРЖИНА

<i>Влатко Чингоски</i>	
Енергетски политики на ЕУ и нивното влијание врз конкурентноста и сигурноста на енергетските пазари на природен гас.....	8
<i>Марјан Богданоски</i>	
Феноменолошки аспекти на организираниот криминал.....	19
<i>Марјан Николовски, Мила Жибак и Фросина Николовска</i>	
Илегалната миграција и пазарот на трудот.....	30
<i>Katerina Cekova and Saso Gelev</i>	
SMS security system for smart home detectors.....	39
<i>Aleksandar Nacev</i>	
Cyberspace as an operational domain in NATO.....	45
<i>Драган Стефановски</i>	
Улогата на социјалните мрежи во креирање на животните навики.....	50
<i>Драган Стефановски</i>	
Социоекономски аспекти за појава на насилничко однесување кај младите во урбани средини	57
<i>Горан Стојанов</i>	
Убавината на персоналистичката гносеологија.....	64
<i>Aleksandar Sokolovski and Saso Gelev</i>	
Big Data Management practical optimization and implementation of algorithms for the 21 century data evolution (near real time) data processing for the data intensive application.....	72
<i>Mimoza Klekovska and Cveta Martinovska</i>	
Digitalization of old Slavic manuscripts.....	87
<i>Симона Јосифовска</i>	
Корупцијата како фактор кој влијае врз ефективноста на институциите во Република Македонија.....	92
<i>Марта Маркоска</i>	
Културна меморија – опсервации, перспективи, визиии.....	98

Влатко Чингоски

Електротехнички Факултет,

Универзитет Гоце Делчев- Штип, Македонија

Енергетски политики на ЕУ и нивното влијание врз конкурентноста и сигурноста на енергетските пазари на природен гас

Апстракт: Сигурноста во снабдувањето со енергенси има клучно значење за развојот на економските и политичките односи во една земја. Уште позначајно е прашањето на безбедноста, независноста и суверенитетот на земјата, бидејќи без обезбедување на доволни количини на енергенси целокупната економија во една земја може да биде доведена до колапс.

Република Македонија (РМ) е енергетски сиромашна и силно зависна држава, така да прашањето на државен суверенитет секогаш може да се доведе во директна корелација со прашањето на сигурноста во снабдувањето со енергенси. Од друга страна, РМ веќе подолг период чека пред вратите на Европската унија (ЕУ) иако постојано прави силни напори за усогласување на сопственото законодавство со европското, кое пак во голема мерка е во корист на ЕУ. ЕУ и нејзиниот Енергетски комитет (ЕК) во кој членува и РМ донесуваат регулативи, директиви и правила кои, од една страна РМ е принудена да ги почитува, но од друга страна истите не секогаш се во корист на националниот енергетски сектор и нејзините потрошувачи на енергија.

Во овој труд, даден е краток осврт на најновите препораки и регулативи на ЕУ кои се однесуваат на енергетската сфера, пред сè, сферата на природниот гас, и ќе укажаме на предностите и недостатоците кои тие документи можат да го имаат генерално врз сигурноста во снабдувањето на земјата со потребните енергенси како и унапредување на инвестиционите активности во оваа област во РМ.

Клучни зборови: енергија, енергенси, природен гас, ЕУ, сигурност во снабдувањето.

Abstract: Security of energy resource supply is crucial for the development of economic and political relations in the country. More importantly, the issue of security, independence and sovereignty of a country, could also be disfigured because without providing sufficient quantities of energy overall economy in one country can be brought to a collapse.

Republic of Macedonia (RM) is an energy-poor and heavily dependent country, so the question of state sovereignty could always be put in direct correlation with the issue of security of supply of energy. On the other hand, RM has already been waiting before the doors of the European Union (EU) although making strong efforts to align its legislation with the EU, which in turn and in general is largely in favor of the EU. EU and its Energy Commission (EC) in which RM is a member of, continuously issues regulations, directives and regulations that, on the one hand the PM is forced to respect, however on the other hand, they are not always in favor of the national energy sector and the energy consumers.

In this paper, a brief overview of the recent EU recommendations and regulations pertaining to the energy sector, in particular, the field of natural gas is given. Some point regarding the advantages and disadvantages that these documents may have, generally on the security of energy supply of the RM and the promotion of investment activities in this sector in the country, are also presented.

Keywords: power, energy, natural gas, EU security of supply.

Вовед

Слободниот и организиран пристап до енергија, без разлика дали таа е производ на примарни или секундарни енергетски ресурси, претставува еден од клучните фактори за реализација на квалитетно, стабилно и економски просперитетно општество. Од друга страна, сигурноста во снабдувањето со енергенс на една земја исто така има клучно значење, не само за економијата на земјата туку и за нејзиниот економски и политички суверенитет, интегритет и стабилност. Имено, земјите каде што има континуиран недостаток од енергенс или пак снабдувањето со енергенс е нестабилно, променливо, несигурно и соодветно на тоа скапо, редовно се соочуваат и со други внатрешни или надворешни политичко-економски проблеми.

Ова е прилично логичен заклучок ако се има предвид дека основа за целокупното економско работење на една држава е енергијата. Почнувајќи од создавањето на стабилен и квалитетен систем за домување, преку реализација на соодветна патна и железничка инфраструктура потребна за реализација и развој на транспортот на луѓе, роба и трговија на големо и мало, па завршувајќи со неопходните енергенс за потребите на тешката, лесната и обоената индустрија, прехранбената индустрија, туризмот и сл. Нема ниту една стопанска или нестопанска дејност која повеќе или помалку не е зависна од снабдувањето со соодветни енергенс под најповолни економски услови.

Република Македонија (РМ) е енергетски зависна и енергетски сиромашна земја [1]. РМ на годишно ниво увезува повеќе од 50% од вкупно потребните енергенс (*100% сурова нафта, 100% природен гас, 25-35% електрична енергија, итн.*). Годишно од државниот буџет на РМ само за набавка на потребните енергенс за домаќинствата и индустријата, се одвојуваат преку една милијарда евра. Освен висината на потребните средства, особен проблем претстауваат и следните фактори:

1. Бидејќи станува збор за берзанска роба, односно роба која постојано ја менува својата цена на светските пазари, тогаш постои голем фактор на непредвидливост на движењето на цените на енергенсите на светските пазари, што доведува и до тешкотии и проблеми во планирањето на висината на потребните финансиски средства за набавка на истите;
2. РМ е континентална земја без излез на море, што значи дека и самата можност за набавка на енергенс е ограничена, (1) само по копнен пат, и (2) преку трети земји од соседството. Ова пак доведува до проблеми на долгорочна несигурност во снабдувањето, можности за застои во снабдувањето, определени условувања како од извозниците на енергенс така и од трети земји низ кои се врши дотурот на енергенс, па и до проблеми за кои РМ воопшто не е виновна, односно настанале поради останати објективни причини (*пример, проблем со снабдување на природен гас преку Украина*);
3. Недоволно развиена мрежа за снабдување со енергенс и појава на монополистичко однесување особено во делот на набавката на сурова нафта и природен гас. Заради недоволно развиената мрежа за набавка и транспорт и непостоењето на конкуренти начини и патишта за набавка на енергенс, секогаш постои доза на несигурност во снабдувањето и опасност од засилено влијание на непазарни принципи во поглед на набавката и испораката на енергенс во земјата (*еден нафтовод од Грција кон РМ и еден магистрален гасовод од Бугарија кон РМ*).

Покрај овие, пред сè географско-економски потешкотии, РМ има пред себе и административно-правни обврски и ограничувања во поглед на снабдувањето со енергенс. Имено, иако не е полноправна членка на Европската унија (ЕУ) од 1. јули 2006 година РМ е член на Енергетската Заедница (ЕЗ – Energy Community) во својство на договорна странка. На тој начин, РМ се обврзува да ги почитува сите правила, прописи, препораки и/или директиви кои ЕЗ ги донесува или ќе ги донесе во иднина и треба истите да ги применува. Доколку има отстапување од предвидените правила и прописи, истите не се применуваат делумно или целосно, или пак се одложува нивната примена, РМ ќе сноси соодветни последици од страна

на ЕУ. Имајќи предвид дека ЕЗ вообичаен носи нови правила и прописи кои пред сè во интерес на полноправните членки на ЕУ, најчесто без консултација со останатите договорни страни меѓу кои се наоѓа и РМ (*останатите договорни страни се Албанија, Босна и Херцеговина, Косово, Молдавија, Црна Гора, Србија и Украина*), често пати се случува РМ делумно или во целост да не биде во можност да ги примене, или доколку ги примене да има помали или поголеми социјални, економски па и политички проблеми.

Во овој труд, ќе се обидеме накратко да ги проанализираме најновите политики кои се предлагаат во ЕЗ и во ЕУ по однос енергетиката и да видиме какво би било нивното краткорочно и долгорочно директно влијание врз развојот и инвестициите во енергетскиот сектор за РМ и пошироко за земјите кои припаѓаат на ЕЗ, како и нивното индиректно влијание врз социо-економските услови и движења на подолг рок.

Енергетска Заедница и Република Македонија

Како што стои во документот за основање на Енергетската заедница (ЕЗ) „Енергетската заедница (ЕЗ) е меѓународна организација која ги здружува Европската Унија и нејзините соседи со цел создавање на интегриран пан-европски енергетски пазар“ [2].

Таа е основана со посебен Договор за основање потпишан во Атина, Грција во октомври 2005 година, кој стапи на сила на 1. јули 2006 година. Клучната цел при формирањето на оваа заедница е „... проширување на внатрешниот енергетски пазар на ЕУ според постојните пазарните правила и принципи, на земјите од Југоисточна Европа, регионот на Црното Море и надвор од неа врз основа на правно обврзувачки рамка“ [3].

Сл. 1: Мапа на членките на Енергетската заедница, октомври 2013 година. [3].

Основни цели при формирањето на ЕЗ се [3]:

- Воспоставување на стабилна регулаторна и пазарна рамка способна за привлекување на инвестиции во производството и мрежите на електрична енергија;
- Создавање на интегриран енергетски пазар, овозможувајќи за прекугранична трговија со енергија и енергенси преку интеграција на пазарите на ЕУ;
- Подобрување на безбедноста во снабдување со цел обезбедување на стабилен и континуиран проток на енергија, што е од суштинско значење за економскиот развој и социјалната стабилност;
- Подобрување на состојбата на животната средина во однос на снабдувањето со енергија во регионот и поттикнување на употребата на обновливите извори на енергија и

енергетската
ефикасност; и

- Развивање на конкуренцијата на регионално ниво и придобивките на економиите на обем.

Но, она што по сè изгледа е клучна цел и барање од земјите на ЕУ, кои да не заборавиме се и иницијатори за формирање на ваква ЕЗ¹, е всушност барањето на членките на ЕУ, вклучително и Грција која е изолирана на крајниот југ на Балканскиот полуостров „*договорните страни да бидат целосно посветени на: (1) спроведувањето на клучните енергетски закони на ЕУ, и (2) развој на соодветна регулаторна рамка и да ги либерализираат своите пазари на енергија во согласност со предвиденото законодавството во рамките на овој Договор и на фиксен рок*“ [3].

¹ Не смее да се заборави дека Договорот за нејзино формирање е потпишан во Грција, 2005 година, во период кога Грција е всушност полноправна членка на ЕУ.

Очигледно е дека со формирањето на ЕЗ, драстично се намалени слободите на одлучување, како и правата и можностите кои една суверена држава ги има во областа на енергетиката, особено во правец на избор на снабдување со енергенси, доверливост во снабдувањето, постапките и термините за либерализација на сопствените енергетски пазари, слободите на увоз и извоз на енергенси, и што можеби е најгорливото и пред сè најсложено социјално прашање, заштита на потрошувачите и сопствени енергетски ресурси и нивното користење. Дополнителен товар е што овој Договор се однесува на сите области од енергетиката без исклучок и тоа, на пазарите за електрична енергија, природен гас, и нафта, како и обласите на обновливи енергетски ресурси, енергетска ефикасност, екологија и заштита на животната средина, инфраструктурата, конкурентноста и прибирањето на сите релевантни статистички податоци од сите членки за заедницата.

Како функционира Енергетската заедница?

Функционирањето на ЕЗ се одвива преку донесување на соодветни правила и прописи во форма на Директиви кои потоа стануваат обигаторни за сите земји членки на заедницата. Во своето десетгодишно постоење, ЕЗ има издадено повеќе вакви директиви кои се однесуваат на посебните области од делувањето и пазарите. На пример, во областа на електрична енергија и пазарите на електрична енергија, донесени се три пакета на директиви, од кои последниот т.н. трет пакет на директиви влезе во сила на 1. јануари 2015 година. Секој од овие три пакети во себе содржи цела низа на задолженија и барања од електроенергетските сектори во поглед на сопственост, во поглед на раздвојување на дејности, и тоа економско, финансиско и сопственичко раздвојување, итн.

На пример, првиот пакет на мерки бараше целосно раздвојување на дејности по функција, на пример, производство на електрична енергија (ЕЕ) од пренос на ЕЕ, дистрибуција и снабдување со ЕЕ. Врз основа на овој пакет, РМ во 2005 година² отпочна со процесот на раздвојување на дејностите (*unbundling*) кое заврши со приватизацијата на секторите дистрибуција и снабдување во 2006 година. Веќе во вториот пакет на директиви, се бараше од енергетските компании да направат целосно раздвојување на дејностите и тоа не само функционално туку и финансиски, што значи за секоја дејност мора да се води посебно финансиско сметководство, во целост се напушта концептот на било каков вид на вертикално интегрирање на компаниите и сл. Сега со третиот пакет се оди чекор понатака и се бара покрај финансиското да е изврши и правно, односно сопственичко раздвојување помеѓу компаниите кои се занимаваат со енергетска дејност, односно не може ист сопственик да има во свој посед на пример, производство на електрична енергија и дистрибуција на енергијата или пак снабдување. Мора двете дејности целосно да бидат правно-финансиски одвоени едни од други.

Јасно е дека ваквите строги правила за функционирање, особено во мали држави со ограничени ресурси, мал број на потрошувачи, мала инсталирана моќност и сл, доведуваат до значително ослабување на новоформираните компани, нивен економски пад и неможност за проширување на дејноста преку појавување на други енергетски пазари или дополнителни инвестиции во сопствените капацитети. Единствено решение во вакви случаи е барање на стратешки инвеститори (*од побогатите земји на ЕУ*), или целосно приватизирање на дејностите повторно преку продажба на економски појаки оператори (*повторно од побогатите земји на ЕУ*).

Во некои земји ЕЗ бара и уште подлабоко и посуштинско раздвојување на дејностите во енергетскиот сектор. На пример, во РМ ЕЗ бара и раздвојување на рудниците кои се во склоп на рударско-енергетските комбинати како што е РЕК Битола или РЕК Осломеј во РМ, со цел да се постигне поголема транспарентност во работењето, намалување на непродуктивните трошоци, како и зголемена конкуренција во рударскиот сектор. Кога ќе се земе предвид дека овие рудници исклучиво произведуваат ниско-калоричен јаглен (лигнит) чиј единствен купец е енергетскиот комбинат кој е во непосредна близина на рудникот и е изграден само заради тој енергетски ресурс, јасно е дека со ваков чекор може да му се зададе смртоносен удар на енергетскиот сектор во РМ кој е речиси 75% зависен од локален лигнит. Од една страна се создава можност за приватизација на рудникот за јаглен, а од

² Да се потсетиме дека Договорот за формирање на ЕЗ е донесен во октомври 2005 година, а стапува на сила на 1 јули 2006 година. Значи, РМ пред бараниот рок направи целосно реструктурирање на претходно вертикално-интегрираното јавно претпријатие „Електростопанство на Македонија – ЕСМ“, делејќи го на три дела, најпрво со издвојување на МЕПСО, а потоа и со поделба на ЕЛЕМ и ЕСМ Македонија, подоцна приватизирано на австриската компанија ЕВН АГ.

друга термоелектраните остануваат или без енергенс или со енергенс по значително повисоки (пазарни (?)) цени, се намалува конкурентноста на произведената електрична енергија, се намалува вработувањето, и конечно термоелектраната станува увозно зависна од енергенс од една страна, а од друга страна државата останува без еден значителен сопствен капацитет за производство на електрична енергија.

Функционирањето или уште подобро санкционирањето на било какво отстапување од Договорот за формирање на ЕЗ или од донесените правила или директиви ЕЗ го реализира преку својата улога на т.н. чувар на интегритетот на заедницата (watchdog) кој при било каква дојава од страна на заинтересирана странка, економски оператор или дури и друга држава може да поведе правен спор против оној кој дословно „не ги почитува“ принципите од Договорот или било кое донесено правило или директива од страна на ЕЗ. Во изминатиот период, сведоци сме на повеќе вакви отворени правни процеси против РМ од страна на заинтересирани странки (случај *ЕВН против Владата на РМ, Case ECS 02/08*, или *Макпетрол против Владата на РМ, итн.*) [4].

Дури и во случаи кога една држава (на пример, РМ) превзема мерки за заштита на сопствените интереси (потреба од ослободување на гордиевиот јазел за магистралниот гасовод) или интересите на своите граѓани (нереални барање за повисоки цени на електричната енергија преку т.н. разумен повраток на капиталот), ЕЗ преку своите инструменти има можност за притисок врз релевантните државни институции и органи со цел „заштита на интересите на останатите членки на ЕЗ.“

Слични вакви случаи може да се наведат многу и од различни земји, особено од земјите кои не се членки на ЕУ туку се во својство на договорни страни [4]. На пример, во 2008 година имало само два вакви случаи (ECS 02/08 МК, и ECS 03/08 RS), во 2010 еден (ECS 01/10 ВН), за да во 2016 година има три случаи (ECS 06-09/16 ВН КО МК ML, ECS 10-11/16 AL КО, и ECS 13/16 UA). Односно, од 2008 до 2016 година од страна на ЕЗ покренати се вкупно 23 судски процеси. Сите процеси се однесуваат на земјите од т.н. Западен Балкан (МК, AL, КО, RS, ВН, МЕ) плус Молдавија (МО) и Украина (UA).

Новите магистрални гасоводи кон и низ Европа како повод

Дали се сеќавате на магистралниот гасовод Северен тек (*North Stream*)[5]? Северен тек претставува подморски гасоводот за транспорт на природен гас на потегот од рускиот град Виборг до Грајфсвалд во Германија (Сл. 2), кој е во сопственост и управуван од страна на групацијата компании под заедничко име Северн тек АГ (Nord Stream AG). Проектот вклучува две паралелни магистрални гасоводни линии, првата отпочната да се гради во мај 2011 година, а пуштена е во функција на 8 ноември 2011 година, додека втората отпочната е да се гради веднаш после пуштањето на првата, а ставена во функција на 8 октомври 2012 година со должина од 1.222 километри со што тоа е најдолгиот подморски гасовод во светот. Северниот тек има годишен капацитет од 55 милијарди m^3 природен гас, но се планира неговиот капацитет да се удвои до фантастични 110 милијарди m^3 до 2019 година, со поставување на уште два дополнителни линии. Поради последните санкции кои ги вовеле ЕУ кон Русија и Газпром, во функција се само 22,5 милијарди m^3 , односно во овој момент само еден крак од неговите два е во функција. За нашата дискусија од големо значење е структурата на капиталот кој го има неговиот сопственик и управавач, компанијата Северен тек АГ. Структурата на капиталот е следна: Газпром (Русија) - 51%, Wintershall (Германија) - 15.5%, E.ON. Ruhrgas (Германија) - 15.5%, N.V. Nederlandse Gasunie (Холандија) - 9%, и GDF Suez (Франција) - 9%.

Сега да се потсетиме и на неговиот јужен „брат“, гасоводниот систем наречен Јужен тек (South Stream) [6]. Ако се обидете да побарате информации за овој гасовод ќе дојдете до заклучок дека Јужен тек денес претставува напуштен проект за изградба на магистрален гасовод за транспорт на природен гас од Русија преку Црното море до Бугарија и Србија и понатаму кон Унгарија, Словенија и Австрија на север, и преку Бугарија и Грција до Италија на југ (Сл. 3). Проектот Јужен тек требаше да го реши прашањето за долгорочно снабдување со природен гас на Средна Европа и јужното крило на Европа вклучително и т.н. Западен Балкан и беше предвиден да има капацитет од 63 милијарди m^3 природен гас годишно. Помеѓу другото, беше планирано преку овој гасовод и РМ долгорочно да се снабдува со потребните количини на природен гас кои за следните 20-30 години се предвидуваат да изнесуваат помеѓу 3 и 4 милијарди m^3 . За таа намена РМ потпиша и договор за учество во овој проект со Руската федерација во 2013 година [7]. Работите на трасата на Јужниот тек започнаа на Руската страна во декември 2012 година, за потоа во декември 2014 година проектот да биде откажан од

страна на Русија по пречките кои ЕУ ги наметна кон дел од земјите низ кој овој гасовод требаше да поминува, Кримската криза од 2014 година и наметнување на економски санкции кон Русија од страна на ЕУ. Денес најповеќе се зборува за негова замена со слични предлози за други магистрални гасоводи во регионот, пред сè Турски тек или Тесла гасовод (*модернизација и надградба на постојниот магистрален гасовод наречен Дружба*).

Сл. 2: Траса на подморскиот магистрален гасовод Северен тек [5].

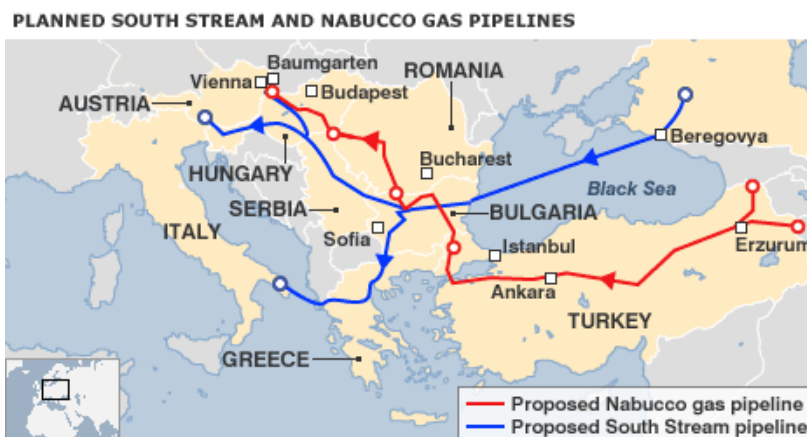
Сл. 3: Планираната траса на магистралниот гасовод Јужен тек [6].

Проектот Јужен тек создаде големи контраверзи пред сè поради фактот што неговиот капитал и самата изградба не биле во согласност со законодавството на ЕУ во областа на конкуренцијата и енергетските политики на ЕУ, особено во врска со т.н. Трет енергетски пакет кој предвидува поделба на компаниите кои се задолжени за производство и продажба на енергенс од компаниите кои се задолжени за пренос на енергенс т.н. преносни мрежи [8], [9].

Со други зборови кажано, ЕУ виде опасност во можноста Газпром да стане доминантен сопственик на овој гасовод во некои земји кои веќе се членки на ЕУ (*Бугарија, Унгарија, Грција*), но и во земјите кои се потенцијални идни членки на ЕУ и потписници на Повелбата за формирање на ЕЗ (*Србија, Македонија и сл.*). Очигледно кога се работи за непосреден интерес на земјите членки на ЕУ (*Германија, Франција, Холандија и сл.*), тогаш нема проблем со законодавството на ЕУ (*само да потсетиме дека Газпром има 51% сопственост на гасоводот Северен тек*), но тоа е голем проблем кога се случува во останатите земји како во случајот со Јужен тек.

Друг проблем со кој се судри изградбата на проектот Јужен тек е секако неговиот меѓународно позиционирање како сериозен ривал на проектот на ЕУ за изградба на друг интерконективен гасоводот под името Набуко (Сл. 4) [10]. Овој проект се набљудува како најсериозна алтернатива против доминацијата на рускиот гас на европскиот пазар затоа што тој треба да транспортира природен гас од Азејберџанското гасно наоѓалиште Шах Дениз (Shah Deniz) до централна Европа.

Доминантен сопственик на ова гасно (*и нафтно*) наоѓалиште е Бритиш Петролеум (BP) со околу 30%.

Сл. 4: Трасите на Јужен тек и на Набуко гасоводот [10].

Новите политики и директиви од ЕУ и ЕЗ

Како што напоменавме, основна пречка за изградбата на магистралниот гасовод Јужен тек беше противењето односно забраната на потпишаните меѓудржавни договори помеѓу Бугарија и Русија за правата на сопственост на овој гасовод на територијата на нејзината земја.

Во декември 2013, од Европската Комисија (ЕК) изјавија [11]:

„... сите билатерални договори (IGAs – InterGovernmental Agreements) за изградба на гасоводот Јужен тек потпишани меѓу Русија и Бугарија, Србија, Унгарија, Грција, Словенија, Хрватска и Австрија, се во спротивност со правото на ЕУ и треба да бидат повторно обновени од почеток. Клаус Дитер Борхарт, директор за енергетски пазари во Европската комисија, говорејќи во Европскиот парламент изјави дека сите склучени договори се во спротивност со правото на ЕУ:

Комисијата ги разгледа овие меѓувладини договори и дојде до заклучок дека ниту еден од договорите не е во согласност со правото на ЕУ”, изјави тогаш Борхарт. Дополнително, ЕК истакна најмалку три големи прашања:

(1) треба да се почитуваат правилото на ЕУ за раздвојување (unbundling). Ова значи дека Газпром, кој е и производител и снабдувач со природен гас не може истовремено да поседува производни капацитети и преносни капацитети за природен гас;

(2) потребно е да се обезбеди недискриминаторски пристап на трети страни кон гасоводниот систем, односно не смее да се дозволи Газпром да има ексклузивно право за користење и испорака на природен гас преку овој гасовод; и

(3) мора да биде дефинирана тарифна структура (да се дефинираат цените и условите за користење на овој гасовод).“

Ваквите ригорозни барање доведоа до целосен колапс на проектот кој денеска дури ретко и се споменува во енергетските кругови и истиот брзо беше заменат со т.н. Турски тек. Со негативниот развој на настаните на Турско-Сириската граница, војната во Сирија и затегнатите односи помеѓу Русија и Турција, реализацијата и на овој проект е сериозно доведена во прашање.

Она што е за нас како РМ е интересно се новите предлози кои доаѓаат од страна на ЕЗ во насока на идните меѓудржавни договори и преговори за вакви и слични проекти. Имено, според најновите предлози ЕК и ЕЗ бара воведување на ревидираните правила за склучување на т.н. меѓудржавни договори (IGAs) за да и се овозможи на ЕК да ги погледне, ревидира и одобри овие договори со трети земји, како на пример со Русија, пред тие да бидат потпишани.

Овој потег се чини дека добива широка поддршка во Европскиот парламент, кој всушност е и законодавецот за предлогот. Европатеникот Здислав Краснодобски (ECR, Полска), кој всушност е и

известувач за ЕК по ова прашање, се залага за правна рамка при што идните меѓудржавни договори треба да бидат предмет на контрола од страна на Брисел пред тие да се потпишан - т.н. *ex ante*, за разлика од досегашната регулаторна рамка, усвоена во 2012 година, што и овозможуваше на ЕК да ги разгледа ваквите договори дури откако истите ќе бидат потпишани [12]. Оправдувањето за ваква промена на регулаторната рамка, пратеникот наводно ја наоѓа во потребата „...меѓудржавните договори и останатите инструменти да бидат испитани од страна на ЕК не само против нивната усогласеност со законодавството на ЕУ, туку и од аспект и во поглед на нивното влијание врз енергетската безбедност на ЕУ“. За да се избегнат во иднина проблеми како во случајот со проектот Јужен тек, Краснодобски вели: „Земјите-членки треба да ги елиминираат недоследностите идентификувани од страна на ЕК во текот на претходната евалуација, односно тие треба да го направат тоа пред да ги потпишат соодветните спогодби“.

По однос на овие прашање се очекува оваа есен да се води широка и тешка дебата во Европската комисија, но сите очекувања се ваквите барања за зголемен надзор врз сите идни меѓудржавни договори особено од доменот на природниот гас да бидат официјално усвоени и да станат дел од новите правила на ЕУ во делот на енергетика. За таа цел, на 30.05.2016 година до ЕК доставен е Предлог-закон за формирање на регулаторна рамка за размена на информации и потпишување на меѓудржавни договори помеѓу земјите членки на ЕУ и трети земји во областа на енергетиката со кој всушност се озаконува *ex ante* процесот во областа на енергетиката [13].

Ваквото строго барање од страна на Европската комисија од некои членки на ЕУ е прифатено како директно мешање во суверенитетот на земјите членки од една страна и како удар врз принципите на слобода на здружување, развој и унапредување на енергетските пазари во Европа генерално, од друга страна. На пример, пратеникот Неоклис Силикиотис (ГУЕ/НГЛ, Кипар) по однос на ова прашање вели [12]: *“Премногу опасно е да се промовира политика на ограничувањето на правата на земјите-членки, особено за можноста на земјите-членки да формираат различни енергетски односи и договори”*.

Од друга страна европските експерти изразуваат големи сомнежи за испраноста на ваквата одлука и можните негативни импликации од нејзината примена особено во доменот на инвестициите во енергетскиот сектор. Правниот експерт Ана Станиќ во своето интервју [14] посебно се осврнува врз влијанието кое овие нови енергетски политики на ЕУ го имаат или може да го имаат врз инвестиционите перспективи во Европа и истакнува дека: *„...фактот дека уште еднаш сме соочени со предлози од страна на Европската комисија за измена на законодавството на ЕУ за енергија е клуч за неизвесноста [во инвестициите]; фактот дека некои од овие предлози сугерираат напуштање на либерализиран, пазарно-базиран пристап во ЕУ енергетската политика е другиот клучен фактор.“*

Дополнително, Станиќ изјавува: *„Тоа значи дека инвестициите стануваат непривлечни за нашите компании кои и онака страдаат. Исто така, непривлечни се и за странските инвеститори, за кои (Европската) Комисијата вели дека треба да се привлечат во Европа за да инвестираат во развој на нашата инфраструктура. Според мое мислење, акцентот треба да биде ставен на изградба на врски за да се обезбеди слободен проток на гас во рамките на ЕУ, а со тоа создавање на внатрешниот пазар на ЕУ. Во исто време, повеќе акцент треба да се посвети на создавање на кохерентна енергетска политика во која улогата на гасот како транзиционо гориво е јасно, а енергетската безбедност се остварува од гледна точка на енергетскиот микс, како една целина, а не со повикување на секое гориво одделно“*.

Овие неколку важни заклучоци водат кон исправна анализа за негативното влијание на новите енергетски политики на ЕУ пред сè во однос на понатамошната либерализација на енергетските пазари, зголемување на нивната конкурентност, сигурноста и доверливоста во снабдувањето со енергенс на целата територија на Европа (како на нејзините членки, но уште повеќе на аспирантите за членство) со потребните количини на енергенс во форма на нивен оптимален микс, а не поединечно со разгледување на секое гориво засебно. Во период кога цела Европа е длабоко навлезена во економска криза, кога инвестициите се на најниско ниво и кога стапките на раст на економиите во најразвиените членки на ЕУ опасно се приближуваат до нула или дури и паѓаат по

нула, единствена можност за зголемено ниво на инвестиции во енергетската инфраструктура може да се очекува само од земјите кои имаат вишок на финансиски средства за пласирање на меѓународниот пазар, пред сè Кина и Русија или пошироко земено земјите на т.н. БРИК групацијата, и делумно од меѓународните финансиски институции како Светската Банка, Европската банка за развој и инвестиции, Европската инвестициона банка или други инвестициони банки и фондови пред сè од далечниот исток. Ако ваквите инвестициски активности бидат стопирани или оневозможени преку донесување на брзоплети, необмислени и крајно рестриктивни енергетски политики на ЕУ, тогаш инвестиционата перспектива во енергетскиот сектор и инфраструктура во Европа, сериозно е загрозувана. При тоа не смеаме да заборавиме дека самиот концепт наречен „Енергетска унија“ е кованица на сегашниот претседател на Европската комисија г-динот Доналд Туск, инаку поранешен полски премиер. Овој концепт беше во насока на промовирање на т.н. идеја за еден купувач на гас (*single buyer concept*). Иако овој концепт првично беше жестоко нападна од страна на членките на ЕУ како анти-пазарна идеја која го крши фундаменталното право и законот за конкуренција на ЕУ, оваа идеја сепак денес доби централна улога во енергетската стратегија на ЕК.

Предложените измени и дополнувања во енергетската политика на ЕУ по однос на меѓудржавните договори со кои се предвидува ЕК да земе активно учество во преговорите и подготвувањето на меѓудржавните договори дури и во случај кога тие се однесуваат на земји кои не се членки на ЕУ, како и измените и дополнувањата на енергетската регулатива за сигурност во снабдувањето со кои се бара да бидат доставени до ЕК детални информации околу сите комерцијални договори пред истите да бидат потпишани, упатува на истиот заклучок – ЕК инсистира на концентрирана моќ на одлучување кога станува збор за снабдување со природен гас како на земјите членки на ЕУ, така и на кандидатите, односно инсистира на моделот на единствен купувач, иако јавно истиот го отфрла како неповолен.

„Ако се земе предвид дека ЕУ не претставува правен концепт, туку политичка стратегија, тогаш не може да се каже дека меѓудржавните договори не се во согласност со правото на ЕУ, едноставно заради тоа што тие не се во согласност со целите на ЕУ. Соодветно на тоа, ниту еден инфраструктурен проект не може да се одобри или отфрли врз основа на неговата согласност или спротивност на целите на ЕУ...“ Едноставно, „...Деполитизација на енергетската политика на ЕУ е од суштинско значење за намалување на неизвесноста енергетски проекти во ЕУ“ правилно заклучува Станиќ во својата анализа [14].

Заклучоци

Во овој труд се обидовме да дадеме краток осврт кон енергетските политики на ЕУ и нејзините институции ЕК и ЕЗ и нивното влијание генерално врз енергетскиот сектор. Напрвнвме анализа за изворите, причините и начинот на формирањето на ЕЗ како енергетски надзорен орган кој врши усогласување помеѓу правилата и прописите кои важат во енергетскиот сектор за земјите членки на ЕУ и нивно наметнување надвор од ЕУ односно во земјите аспиранти за членство во ЕУ во форма на договорни странки во ЕЗ. Нагласивме какви методи ЕЗ користи за следење и наметнување на својата енергетска политика врз договорните членки преку воспоставување на т.н. енергетски директиви и енергетски пакети во насока на контрола и надзор врз самото работење и развој на енергетските сектори и пазари па се до надзор врз сите активности во овој сектор како што се нови инвестиции, инфраструктурен развој, внесување на социјално-економски мерки, поддршка на потрошувачи, степен на либерализација на пазарите итн.

Посебен осврт е даден на можностите за изградна на нови магистрални гасоводни системи кои би биле од огромно значење за долгорочно сигурно и доверливо снабдување на Европа со потребните количини на природен гас во функција на транзиционен енергенс. Направивме споредба помеѓу магистралните гасоводи на север од Европа (*Северен Тек*) и на југ од Европа (*Јужен тек*) и дадовме краток осврт на различните пристапи кои ЕК и ЕЗ ги имаат во двата случаи. На крај направиме и кратка анализа за влијанието кое може да го имаат најновите предложени енергетски политики предложени од страна на ЕК во врска со идните меѓудржавани договори и регулативата за сигурност во снабдувањето со енергенс, особено природен гас.

Користена литература

- [1] Годишен извештај 2015 година, Регулаторна комисија за енергетика на Република Македонија, 2015, Скопје
- [2] *Energy Community Treaty*: (accessed 29.09.2016)
https://www.energycommunity.org/portal/page/portal/ENC_HOME/ENERGY_COMMUNITY/Legal/Treaty
- [3] *Energy Community Facts in Brief*: (accessed 29.09.2016)
https://www.energycommunity.org/portal/page/portal/ENC_HOME/DOCS/4218380/370C282CF2600DF8E053C92FA8C0EC6A.pdf
- [4] *Energy Community Enforcement*: (accessed 29.09.2016)
https://www.energycommunity.org/portal/page/portal/ENC_HOME/AREAS_OF_WORK/Dispute_Settlement
- [5] *North Stream AG*: https://en.wikipedia.org/wiki/Nord_Stream (accessed 29.09.2016)
- [6] *South Stream*: https://en.wikipedia.org/wiki/South_Stream (accessed 29.09.2016)
- [7] *Macedonia Signs Up to South Stream Pipeline*, <http://www.balkaninsight.com/en/article/macedonia-officially-joins-south-stream-pipeline> (accessed 29.09.2016)
- [8] *Katya Yafimava, "The EU Third Package for Gas and the Gas Target Model: major contentious issues inside and outside the EU"*, The Oxford Institute for Energy Studies, NG-75, April 2013.
- [9] *Regulations (EU) No 994/2010 of the European Parliaments and the Council of 20 October 2010: concerning measures to safeguard security of gas supply and repealing Council Directive 2004/67/EC.*
- [10] *Nabucco Pipeline*: https://en.wikipedia.org/wiki/Nabucco_pipeline (accessed 29.09.2016)
- [11] *Gas Pipeline Wars: The EU Threatens to Obstruct Gazprom's South Stream Project* <http://www.globalresearch.ca/gas-pipeline-wars-the-eu-threatens-to-obstruct-gazproms-south-stream-project/5386475> (accessed 29.09.2016)
- [12] *Andreas Walstad, "MEPs seek ambitious position on IGA transparency", EUROPE Policy & Regulation, Interfax Report, 11 July 2016.*
- [13] *DRAFT REPORT* on the proposal for a decision of the European Parliament and of the Council on establishing an information exchange mechanism with regard to intergovernmental agreements and non-binding instruments between Member States and third countries in the field of energy and repealing Decision No 994/2012/EU. Committee on Industry, Research and Energy, Reporter: Zdzisław Krasnodębski, 30 May 2016.
- [14] *Interview: Ana Stanic, founder of E&A Law, Gas Strategies, 2016.*